

Bartosz Żabka

Instytucjonalizacja systemu partyjnego. Stan badań i perspektywy

Instytucjonalizacja systemu partyjnego (ISP), zwłaszcza w państwach wpisujących się w kontury trzeciej fali demokratyzacji (Huntington 1995: 13–24), uchodzi w powszechnej opinii za długi i wieloetapowy proces (Casal Bertoa 2008a: 2). Może być uznawana za właściwość samą w sobie, a także za swoisty efekt oddziaływań procesów i zjawisk determinujących strukturę systemu partyjnego zarówno z otoczenia instytucjonalnego (na przykład system wyborczy), jak i społecznego (podziały socjopolityczne) (Gel'man 2006: 458). Jest przeto wielowymiarowa, a sam termin instytucjonalizacji bywa nieostry i niekonkretny. W powszechnej opinii uchodzi za proces pożądaný, niekiedy nawet konieczny zarówno dla samego systemu partyjnego, jak i jego relacji ze środowiskiem społeczno-politycznym (Siaroff 2008: 206; Mainwaring, Scully 1995: 25, 26). Zdarza się również, że samo pojęcie instytucjonalizacji systemu jest stosowane zamiennie z procesem jego stabilizacji (Horowitz, Brown 2005) czy konsolidacji (Sartori 1976)¹.

W literaturze poświęconej ISP żaden z autorów, przynajmniej dotychczas, nie spróbował przyrzeć się bliżej, w jednym miejscu, poznanym i wypróbowanym konceptualizacjom instytucjonalizacji oraz podać ich bardziej wnikliwej weryfikacji. Jak

dotąd, jeżeli analizowano ISP, to albo wykorzystywano jedną z opracowanych wcześniej koncepcji w celu zbadania kilku lub kilkunastu konkretnych systemów partyjnych w określonym regionie (Hicken 2009; Bae 2003), albo (ten sposób używany jest znacznie częściej) modyfikowano dotychczas istniejące propozycje o nowe wymiary, składniki czy poziomy w celu wykazania zależności między instytucjonalizacją a innymi procesami politycznymi (na przykład proces wyborczy, jakość demokracji, reżim polityczny, zachowania wyborcze) (zob. Hicken, Kuhonta 2009; Casal Bertoa 2008b; Thames, Robbins 2007; Lijphart i in. 1993; Stockton 2001; Mainwaring, Zoco 2007; Kuenzi, Lambright 2001, 2005). Jeżeli już wskazywano na pewne wątpliwości wynikające z niczym nieograniczonego posługiwania się konkretną konceptualizacją, to przyznać trzeba, iż stanowiły one jedynie margines w trakcie rozważań nad tym procesem (Casal Bertoa 2008a; Lupu 2010).

Jeśli zaś idzie o polską literaturę poświęconą ISP, to jej dotychczasowy dorobek nie jest zbyt obszerny. Jeżeli zajmowano się procesem instytucjonalizacji w teorii partii i systemów partyjnych, to praktycznie tylko w przypadku tych pierwszych (Nalewajko 1997; Herbut 2002; Sobolewska-Mysłik 2006). W rodzimych opracowaniach anali-

zujących zagadnienie ISP, jeśli już powstały, to wykorzystano tylko jedną z kilku, jak dotąd, przedstawionych propozycji ISP, choć z drugiej strony nie patrzono nań całkowicie bezkrytycznie (Markowski 1999, 2001; Gwiazda 2009).

Niniejszy artykuł ma za zadanie wypełnienie swoistej luki w opisie i rozumieniu instytucjonalizacji systemu partyjnego, głównie przez wnikliwą i rzetelną analizę najważniejszych konceptualizacji ISP. Każda bowiem z nich budzi pewne wątpliwości i ma słabsze strony, które powinny zostać odnotowane i przeanalizowane. Jak już wspomniałem, żaden z autorów nie podjął próby usystematyzowania dotychczasowego dorobku w tym zakresie, co wydaje się dość istotnym niedopatrzeniem. Dodatkowo, jeżeli analizuje się odpowiednie przypadki na podstawie konkretnego modelu teoretycznego, to, po pierwsze, należałoby wyjaśnić, dlaczego użyty został ten a nie inny, a po drugie, wypadałoby podejść krytycznie do wykorzystywanej teorii w celu poddania jej bardziej wnikliwej analizie i falsyfikacji. Rzetelne omówienie i komentarz najważniejszych propozycji instytucjonalizacji systemu partyjnego powinny również zminimalizować dotychczasowe wątpliwości teoretyczne związane z przewagą jednych modeli teoretycznych nad innymi.

Przez instytucjonalizację zwykło się rozumieć proces, w którym mamy pewność, iż jakaś struktura znajduje się w konkretnej przestrzeni, była w tej przestrzeni wcześniej i co najważniejsze — prawdopodobnie będzie obecna także w nie do końca dającej się przewidzieć przyszłości. Czy jednak tylko czynniki czasu i miejsca wyjaśniają w pełni to zjawisko? Czy jest to proces zamknięty i nieodwracalny? Czy system partyjny może być rozpatrywany w kategoriach utrwalonych i ustabilizowanych mechanizmów relacji między jego poszczególnymi aktorami? Jeśli tak, to czy tylko okrzepłe interakcje, zachowania i reguły działań wystarczą, aby uznać go za instytucję?

Wania i reguły działań wystarczą, aby uznać go za instytucję?

Pewne jest jednak to, iż system partyjny, traktowany często jako „wielowymiarowa osobliwość” (Mair, Bardi 2008: 2)², przechodzi przez konkretne fazy procesu instytucjonalizacji, która odgrywa niebagatelną rolę w trakcie konsolidacji reżimu politycznego. Według Sary Birch słabo zinstytucjonalizowane systemy partyjne stanowią istną „klątwę dla rozwoju demokracji” (Thames 2007: 458). Według badaczki taki typ systemu obniża proces konsolidacji demokracji z kilku powodów. Po pierwsze, słabo zinstytucjonalizowane systemy czynią elity partyjne mniej odpowiedzialnymi. W sytuacji gdy zanikanie starych partii i pojawianie się w ich miejsca nowych ugrupowań jest normą, wyborcom bardzo trudno jest pociągnąć do odpowiedzialności politycznej poszczególne elity partyjne za ich wcześniejsze błędy o charakterze politycznym. Po drugie, niska instytucjonalizacja uniemożliwia wykształcenie silnych i utrwalonych wzorców identyfikacji partyjnej. Po trzecie, brak ISP powoduje, iż elity polityczne mogą być mniej zainteresowane podnoszeniem standardów demokratyczności w obawie przed ewentualnymi przyszłymi porażkami wyborczymi. W trakcie ukształtowanej i obwarowanej normami prawnymi rywalizacji partyjnej politycy mogą wątpić w możliwość szybkiego odzyskania wcześniej utraconej władzy (Birch 2001: 2). W takim przypadku trudno mówić o systemie partyjnym, który przechodzi poszczególne fazy instytucjonalizacji. Co więcej, ISP nie jest nieodwracalna i możliwy jest powrót do sytuacji pierwotnej, w której trudno mówić o ustabilizowanych wzorach interakcji międzypartyjnych (Mainwaring, Torcal 2006: 206). Instytucjonalizacja powinna być rozumiana zatem jako swoiste continuum, na którego jednym krańcu mamy do czynienia z systemami zbyt mocno zinstytucjonalizowanymi, na drugim zaś ze zdeinstytucjonalizowanymi (niepartyjnymi) (Sanchez 2008: 13)³.

Wszystkie dotychczasowe definicje ISP w mniejszym lub większym stopniu opracowane zostały na podstawie klasycznej koncepcji Samuela Phillipsa Huntingtona. Według niego instytucjonalizacja jest procesem, w którym „organizacje i procedury osiągają wysoki poziom stabilności i trwałości” (1968: 12). Jest ona uwarunkowana czterema istotnymi wskaźnikami: wysokim stopniem przystosowania się organizacji czy procedur do otoczenia, odpowiednim poziomem skomplikowania i złożoności, autonomią interpretowaną jako odporność na zmienne i koniunkturalne bodźce płynące z otoczenia społecznego oraz znamienym współczynnikiem wewnętrznej spójności (1969: 12–24). Jeśli chodzi o instytucjonalizację systemu partyjnego, to utożsamiał ją z istnieniem tak zwanych silnych partii politycznych, które mają za zadanie zmobilizować i zaktywizować społeczeństwo do rozwoju społeczno-politycznego. Aczkolwiek propozycja Huntingtona wносиła do nauki o polityce bardzo wiele, można mieć do niej pewne zastrzeżenia. Amerykański politolog umiejscowił instytucję polityczną w pewnym kontinuum, w którym na jednym krańcu znajduje się instytucja „dobra” (elastyczna, złożona, autonomiczna, spójna), a po przeciwnej stronie instytucja „zła” (sztywna, prosta, podporządkowana, niespójna), i na ich podstawie próbował wytłumaczyć procesy rozwoju i stagnacji. W tym momencie pojawia się problem natury metodologicznej. Mianowicie, jeśli zechcemy za pomocą jednego narzędzia wytłumaczyć dwa całkowicie przeciwstawne zjawiska, to prawdopodobnie mamy do czynienia z opisem, a nie eksplanacją (Blyth 2006: 301). Co więcej, zdaje się, iż Huntington nałożył na siebie przyczyny i skutki instytucjonalizacji, tworząc coś na kształt tautologii (Randall, Svåsand 2002: 12). Dodatkowo, jego propozycja zakłada w domyśle, iż instytucjonalizacja systemu partyjnego może być wskaźnikiem jego siły i trwałości, jednakże jest krótkowzroczna w deterministycznym podejściu do

tego procesu (Malbrough 2008: 6). Nie jest również dość elastyczna, gdyż nie obejmuje choćby reżimów będących dawnymi koloniami, które po transformacji często dziedziczyły obce instytucje determinujące początkowy kształt nowych elit i instytucji politycznych (Malbrough 2008: 6).

Niemniej jednak w teorii systemów partyjnych koncepcje instytucjonalizacji nie należą do najwcześniej ukształtowanych i prezentowanych. O ile stan literatury dotyczącej instytucjonalizacji partii politycznych był i pozostaje imponujący już od kilku dekad (na przykład Janda 1980; Panebianco 1988; Levitsky 1998; Herbut 2002; Randall, Svåsand 2002), o tyle liczba publikacji koncentrujących się na systemie partyjnym *per se* nie jest duża. Co więcej, przyjmuje się, iż tak naprawdę prace Scotta Mainwaringa z połowy lat dziewięćdziesiątych otworzyły bramę do coraz częstszego spoglądania na ten proces (Mainwaring, Scully 1995; Mainwaring 1999; Mainwaring, Torcal 2006).

Dopiero przełom wieków XX i XXI ukazał coraz mocniejsze zainteresowanie tą tematyką. I tak, jak dotychczas, przedmiotem zainteresowania w badaniach nad instytucjonalizacją systemu partyjnego (ISP) były państwa azjatyckie (Stockton 2001; Bae 2003; Hicken 2009; Hicken, Kuhonta 2009), Ameryki Łacińskiej (Cason 2002; Levitsky 2003; Lupu 2010; Mainwaring, Zoco 2007), Afryki (Kuenzi, Lambright 2001, 2005; Malbrough 2008; Langfield 2008), Bliskiego Wschodu (Lust-Oskar 2001) oraz, w przeważającej części, państwa Europy Środkowej i Wschodniej (EŚW) (zob. na przykład Birch 2001; Lewis 2000, 2006, 2008; Thames 2007; Thames, Robbins 2007; Bielasiak 2005; Mair 1997, 2007; Meleshevich 2007; Shabad, Słomczyński 2004; Dalton, Weldon 2007; Bakke, Sitter 2005; Sitter 2002; Wolinetz 2006b).

Literatura poświęcona ISP, zwłaszcza w odniesieniu do EŚW, może ze względu na jej liczebność budzić podziw, jednak tak na-

prawdę większość pozycji opiera się przede wszystkim na czteroskładnikowej koncepcjonalizacji Scotta Mainwaringa i Timothy'ego Scully'ego. Dla tych autorów „instytucjonalizacja jest procesem, w którym praktyka lub organizacja staje się trwała i powszechnie znana, nawet jeśli niekoniecznie powszechnie akceptowana”. Aktorzy wytwarzają oczekiwania, orientacje i zachowania oparte na założeniu, że ta praktyka lub organizacja przetrwa w dającej się przewidzieć przyszłości (Mainwaring 1999: 25). Zinstytucjonalizowany system partyjny to taki, w którym aktorzy wytwarzają oczekiwania i zachowania oparte na założeniu, iż fundamentalne zasady międzypartyjnej konkurencji i zachowania partii pozostaną w dającej się przewidzieć przyszłości bez zmian (Mainwaring, Torcal 2006: 206). Opierając się na poniższych wymiarach, możemy mówić o zinstytucjonalizowanym systemie partyjnym, gdy spełnione są następujące warunki:

- Wysoka stabilność interakcji między partiami.

- Silne zakorzenienie partii w społeczeństwie.

- Wysoki poziom legitymizacji partii politycznych w społeczeństwie.

- Niski poziom personalizacji partii politycznych (instytucjonalizacja partii).

Przedstawione wymiary, a także sama definicja instytucjonalizacji wymagają kilku słów wyjaśnienia i komentarza. Zdaniem niektórych badaczy pojęcie ISP Mainwaringa i Scully'ego (1995: 4, 5) zdaje się nie do końca wyraziste, głównie poprzez zestawienie go z procesem demokratyzacji (Hicken, Kuhonta 2009: 4). Gdy autorzy koncepcji ISP decydują się wprowadzić odrębną kategorię klasyfikacyjną (systemy hegemoniczne, do których zaliczają system meksykański i paragwajski), rozmywają tym samym różnicę między instytucjonalizacją a demokratyzacją. Jeżeli przypadki meksykański i paragwajski należą do kategorii systemów hegemonicznych, które dalekie są od zin-

stytucjonalizowanych systemów rywalizacyjnych, to termin ISP zostaje przyrównany do demokratyzacji, a tym samym nie może być traktowany jako proces, w którym praktyka i organizacja ulegają ustabilizowaniu i utrwaleniu. „Instytucjonalizacja nie jest więc właściwością wzmacniającą konsolidację demokracji; zamiast tego zdaje się być jej zamiennikiem” (Hicken, Kuhonta 2009: 4).

Nie ulega wątpliwości, że zinstytucjonalizowany system partyjny powinien się odznaczać zarówno trwałą i przewidywalną rywalizacją międzypartyjną, mocnym zakorzenieniem partii w społeczeństwie, wysokim współczynnikiem legitymizacji społecznej partii, jak i ich instytucjonalizacją. Powtarzalne wzorce interakcji międzypartyjnych bezapelacyjnie świadczą o wysokiej konsolidacji systemów partyjnych. Im bardziej ustabilizowany i przewidywalny jest system, tym bardziej jest on zinstytucjonalizowany (Mair 2001: 38). Drugi wymiar instytucjonalizacji, wyrażający się w poziomie zakorzenienia partii politycznych w społeczeństwie, ma o tyle istotny charakter, iż w dużej mierze oddziałuje na interakcje między samymi ugrupowaniami na arenie partyjnej. Silne zakorzenienie partii w społeczeństwie powoduje bowiem trwałe przywiązanie grup społecznych do poszczególnych ugrupowań partyjnych, wpływając tym samym na relatywną siłę samych partii, która istotnie warunkuje wzorce rywalizacji międzypartyjnej. Trzeci wymiar oznacza w zasadzie to, iż nawet jeśli liderzy polityczni postrzegają partie polityczne jako przeszkodę w realizacji celów społeczno-politycznych, to uważają je za konieczny składnik systemu demokratycznego. Czwarta część koncepcji ISP Mainwaringa i Scully'ego odnosi się do instytucjonalizacji samych partii politycznych. Spełniwszy ten ostatni warunek, system partyjny można będzie uznać za zinstytucjonalizowany.

Jak stwierdzają autorzy w innym miejscu (Mainwaring, Zoco 2007: 156), wysoka

stabilność interakcji między partiami politycznymi wyraża się najlepiej poprzez użycie indeksu chwiejności wyborczej (*index of electoral volatility*)⁴. Zastosowanie tego miernika, zwłaszcza w analizie porównawczej, pozwala odpowiedzieć na pytanie, dlaczego jedne systemy są mniej, a drugie bardziej zinstytucjonalizowane. Co więcej, *volatility* uważana jest obecnie za jeden z najlepszych parametrów wyjaśniających dynamikę systemów partyjnych. Czy słuszne jest jednak posługiwanie się tylko tą zmienną w analizie ISP, pojmowanej zwłaszcza przez pryzmat interakcji międzypartyjnych? Przecież tak naprawdę indeks ten nie oddaje rozmiaru rzeczywistych wahań między preferencjami wyborczymi, choćby dlatego, iż elektoraty partycypujące w dwóch kolejnych elekcjach różnią się zasadniczo (jedni wyborcy umierają, inni osiągają pełnoletność umożliwiającą udział w wyborach, jeszcze inni wyjeżdżają poza granice kraju) (Antoszewski 2004: 27). Co więcej, *volatility* wskazuje nam stopień zakorzenienia partii politycznych w społeczeństwie, a tym samym niewiele mówi o utrwalonych wzorcach interakcji między partiami, które przecież w dużej mierze stanowią o istocie systemu partyjnego (Wolinetz 2006b: 5). Wzrost poziomu chwiejności wyborczej może odzwierciedlać jedynie utratę zdolności partii do mobilizacji i utrzymania poparcia, a nie destabilizację systemu. Ponadto zinstytucjonalizowane partie polityczne zawsze mogą odbudować nadwątloną bazę poparcia w następnych elekcjach. Ważną przesłanką w kontekście wykorzystywania *volatility* jest również problem z jej dokładnym zmierzeniem. Nie trzeba być wybitnym badaczem, aby zauważyć, że poszczególne rezultaty chwiejności wyborczej, i to tylko w młodych demokracjach, różnią się dość znacząco (Tóka, Henjak 2007; Lane, Ersson 2007; Mainwaring, Zoco 2007). Wszystko zależy od tego, ile narodowych scen partyjnych zostanie wykorzystanych w momencie kreacji

własnych propozycji, jak wiele cykli kadencyjnych zostanie uwzględnionych oraz które partie polityczne będą zawarte w konkretnej symulacji (Lewis 2008: 6). Nawet jeśli spojrzeć bliżej na chwiejność wyborczą w określonym odcinku czasu i w jednym tylko regionie, to rezultaty poszczególnych badań wciąż pozostaną odmienne. Rozbieżności w wynikach chwiejności wyborczej prezentuje tab. 1.

Tabela 1. Poziom chwiejności wyborczej w wybranych państwach EŚW (1990–2007)

Państwo	Mainwaring i Zoco	Lane i Ersson	Tóka i Henjak
Węgry	25,1%	25,2%	25,9%
Czechy	25,7%	17,9%	19,8%
Rumunia	53%	24,2%	34,4%
Ukraina	59%	35%	59,9%
Polska	46,6%	27,8%	52,7%
Estonia	45,4%	32,2%	41,1%
Bułgaria	36,8%	27,7%	51,9%
Słowenia	38,2%	22,6%	38,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Lane, Ersson 2007; Mainwaring, Zoco 2007; Tóka, Henjak 2007).

Z zamieszczonej tabeli widać wyraźnie, iż wyniki *volatility* zebrane i zaprezentowane przez trzy zespoły badaczy różnią się, i to dość znacząco. I choć w wypadku Węgier czy Republiki Czeskiej oscylują na podobnym poziomie, to w wypadku Rumunii, Polski i Bułgarii różnice między najwyższą a najniższą wartością wynoszą od 24 do 28%. Co więcej, różne poziomy chwiejności wyborczej, którymi operują poszczególni autorzy, skłaniają ich często do przeciwnych wniosków i prognoz dotyczących dalszej stabilizacji sytuacji politycznej w młodych demokracjach. Tak na przykład Margit Tavits uważa, iż w regionie Europy Środkowej i Wschodniej proces stabilizacji i konsolida-

cji systemu partyjnego, przynajmniej w kontekście obniżania się chwiejności wyborczej, ma charakter postępujący i prawdopodobnie trwały (2005: 296). Z kolei zdaniem Scotta Mainwaringa i Mariano Torcala nie zostały jeszcze wypracowane żadne dowody świadczące o postępującym spadku *volatility* oraz wzroście instytucjonalizacji systemów partyjnych w tym regionie (2006: 209). Wątpliwości dotyczące zasadności stosowania *volatility* w aspekcie analizy interakcji międzypartyjnych zdają się dzielić inni autorzy, którzy w celu zbadania wzorców rywalizacji między ugrupowaniami politycznymi posługują się odmiennymi parametrami (Lewis 2008: 3).

Jak konkretnie zmierzyć drugi warunek ISP? Czy wystarczalna jest propozycja Mainwaringa, w ramach której głównym parametrem pozostaje analiza stosunku głosów partii „starych” do liczby głosów zdobytych przez nowe ugrupowania? (Mainwaring 1999). A może powinniśmy skupić się na analizie poziomu identyfikacji partyjnej, który, jak się wydaje, mógłby przybliżyć odpowiedź na pytanie dotyczące ISP w kontekście zakorzenienia partii w społeczeństwie? Przecież silna i trwała identyfikacja partyjna nie dość, że jest warunkiem niezbędnym stabilnej demokracji (Almond, Verba 1963: 85), to dodatkowo najpełniej odzwierciedla ISP (Dalton, Weldon 2007: 182). Z drugiej strony rozluźnienie więzi ze społeczeństwem wcale nie musi oznaczać jakichś istotnych przeformułowań w dotychczasowej polityce ugrupowań partyjnych. Spadek identyfikacji może przecież wyrażać większą ostrożność wyborców w ocenie dokonań partii politycznych (Antoszewski 2009: 46). Być może należy sięgnąć do klasycznej koncepcji podziałów socjopolitycznych (Lipset, Rokkan 1967), które w ustabilizowanych i skonsolidowanych demokracjach Europy Zachodniej na trwałe zawłaszczyły sobie wpływ na relacje między partiami a wyborcami. Dotychczasowe analizy, badające

oddziaływanie podziałów, podkreślają przecież ich niebagatelne znaczenie w rozwoju i stabilizacji systemów partyjnych (Bartolini, Mair 1990). Czy jednak klasyczna koncepcja *cleavages* z powodzeniem może być wykorzystana w badaniu młodych, a więc mniej stabilnych demokracji? Wydaje się, iż specyfika powstawania partii politycznych, choćby w regionie EŚW, niewiele ma wspólnego z ewolucyjną kreacją ugrupowań partyjnych w skonsolidowanych systemach Europy Zachodniej. Co więcej, trudno w tym wypadku mówić o występowaniu utrwalonych linii dzielących społeczeństwo na podstawie konkretnych kwestii ideowych, dlatego posługiwanie się kategorią *cleavage* w odniesieniu choćby do regionu EŚW nie jest właściwe i słuszne (Hlousek, Kopeček 2008: 520). Zatem także w wypadku drugiego wymiaru ISP napotykamy problem z jego optymalnym zmierzaniem (a raczej brakiem wystarczającego parametru).

Po trzecie, nie wiadomo tak naprawdę, ile partii politycznych musi być zinstytucjonalizowanych, abyśmy mogli mówić o stabilnym systemie partyjnym. Czy wystarczy nam jedno najsilniejsze ugrupowanie, czy też wypada dołączyć do niego kilka mniejszych? Innymi słowy, czy aby zawsze stabilizacja i rozwój partii politycznych wspomaga i przyczynia się do ISP? W powszechnej opinii instytucjonalizacja partii jest silnie i dodatnio skorelowana z instytucjonalizacją systemu partyjnego (Antoszewski 2009: 248; Meleshevich 2007: 16). Jeśli system ma być skonsolidowany, to przecież jego części także muszą mieć tę właściwość. Jak pokazują jednak dowody teoretyczne i empiryczne, nie zawsze instytucjonalizacja partii idzie w parze z instytucjonalizacją systemu, a czasem nawet jedna utrudnia lub uniemożliwia drugą (Randall, Svåsand 2002: 8 nn.; Wallis 2003). Właściwym potwierdzeniem tej tezy może być system partyjny V Republiki Francuskiej, który uchodził za zinstytucjonalizowany, jednak żadna z tworzących go partii

nie była dostatecznie ustrukturyzowana i zorganizowana (Wolinetz 2006b: 4). Mimo to partie potrafiły stworzyć dwa stabilne bloki ideowo-programowe, między którymi rywalizacja miała charakter powtarzalny i okrzepły.

Po czwarte, jak zmierzyć trzeci i czwarty warunek konceptualizacji amerykańskich politologów? Czy w przypadku pomiaru legitymizacji partii politycznych powinniśmy opierać się na reakcjach i nastrojach społecznych? (Mainwaring 1999). Jak je zatem zmierzyć? Czy może na opiniach eksperckich? (Wolinetz 2006b: 4). Jeśli tak, to jakich? Czy też należy kierować się głównie wynikami badań statystycznych (Lewis 2008)⁵, które skądinąd w warunkach labilnych i rozchwianych systemów partyjnych krajów EŚW nie do końca oddają naturę tamtejszych krajobrazów politycznych⁶. Może powinniśmy wziąć pod uwagę tak zwaną dyscyplinę partyjną, wyrażającą się częstością zmian (im rzadziej i mniej, tym lepiej) sztandarów partyjnych wśród parlamentarzystów? (Gwiazda 2009: 6). Jak w optymalny sposób dokonać pomiaru instytucjonalizacji partii? Na podstawie ich wieku? (Roberts, Wibbels 1999; Jin 1995). Jak określić wiek oraz poziom depersonalizacji powiązany ze stabilnością na arenie wyborczej i parlamentarnej? (Janda 1980: 10). Może należy uwzględnić poziom infuzji wartości oraz rutynizacji zachowań wśród członków partyjnych? (Levitsky 1998: 88). Także i na te pytania nie znajdujemy jasnych odpowiedzi zarówno w propozycji Mainwaringa i Scully'ego, jak i w pozostałych pracach poświęconych ISP.

Po piąte, czy wszystkie poziomy muszą zostać spełnione, aby można było mówić o zinstytucjonalizowanym systemie partyjnym, czy też wystarczą tylko niektóre z nich? W pierwszej pracy poświęconej instytucjonalizacji systemu partyjnego, Mainwaring i Scully dobitnie stwierdzają, iż cztery wymiary traktowane są jako „warunki, które

muszą wystąpić”, aby można było mówić o systemie partyjnym wyposażonym w analizowaną tutaj właściwość. Można więc domniemywać, mimo wszystko bez żadnej pewności, iż nie tylko instytucjonalizacja partii czy też ich zakorzenienie w społeczeństwie wystarczają do pełnej instytucjonalizacji systemu, albowiem stabilność interakcji między partiami, jak również ich wysoka legitymizacja także należą do warunków koniecznych okrzepłego systemu partyjnego. Sprawę jeszcze bardziej komplikuje inny *passus* zawarty w pracy z 1999 roku. Tam bowiem Mainwaring nie do końca traktuje wszystkie „składniki” w ten sam sposób: „Cztery wymiary instytucjonalizacji nie muszą iść razem w parze, ale w zasadzie zawsze tak jest. W teorii system partyjny może być dobrze zinstytucjonalizowany w jednym wymiarze, a słabo w innym, jednak w praktyce sytuacja taka należy do rzadkości” (Mainwaring 1999: 27). Oczywiście przypis ten może pomóc w pojmowaniu warunków koniecznych instytucjonalizacji, do której osiągnięcia wystarczą tylko niektóre z wymiarów, pozostałe zaś zostaną niejako spełnione siłą inercji. W praktyce bowiem, jeśli system partyjny może pochwalić się zinstytucjonalizowanymi partiami politycznymi, które cieszą się silnym zakorzenieniem w społeczeństwie, to domniemywać można, iż stanowiąc będą rodzaj ugrupowań uznanych i cenionych, a także interakcje między nimi osiągną status ukształtowanych i powtarzalnych. Trudno jednak odpowiedzieć konkretnie na pytanie, które wymogi i ile spośród nich musi zostać spełnionych, aby dany system partyjny był zinstytucjonalizowany.

Po szóste w końcu, konceptualizacja Mainwaringa i Scully'ego opracowana została z myślą o państwach Ameryki Łacińskiej i choćby z tego względu jej transmisja na przykład do regionu Europy Środkowej i Wschodniej może wydawać się problematyczna. Jakkolwiek bieg wydarzeń zarówno

w krajach południowoamerykańskich, jak i wschodnioeuropejskich wpisuje się w kontury trzeciej fali demokratyzacji, to jednak, choćby algorytm uprawiania polityki, rola, jaką odgrywają przywódcy państw w procesie stabilizacji systemowej, sposób postrzegania i wykorzystania mass mediów w przetargach politycznych czy też sam interwał między porządkiem autorytarnym i demokratycznym zdają się utrudniać wypracowanie wspólnych prognoz dotyczących instytucjonalizacji systemowej w dwóch regionach. Propozycja amerykańskich politologów z powodzeniem wykorzystywana w przypadku państw Ameryki Łacińskiej może więc nie być na tyle odporna i przydatna, jeśli zestawić ją z regionem EŚW, w którym demokratyzacja nierzadko oznaczała kompleksową przebudowę porządku politycznego, społecznego i gospodarczego, włączając w to także narodziny nowych form państwowości czy przebudowę dotychczasowych mechanizmów mentalnościowych (Offe 1999: 42; Antoszewski 2004: 8).

Mimo tych wątpliwości propozycja Mainwaringa i Scully'ego wciąż pozostaje najbardziej uznaną i wykorzystywaną w literaturze. Zdecydowana liczba analiz poświęconych instytucjonalizacji systemów partyjnych w różnych częściach świata oparta jest, i to z powodzeniem, na propozycji tych dwóch politologów. Ta swoista częstość zespalandia założeń Mainwaringa i Scully'ego z konkretnymi przypadkami świadczy także o niezwykle istotnej przydatności teoretycznej modelu. Mimo iż główny parametr analizujący dynamikę rywalizacji międzypartyjnych nie jest do końca wystarczający i słuszny, to i tak w przeważającej części studiów poświęconych ISP wciąż jest z powodzeniem wykorzystywany. Jeśli dochodzi do jakichkolwiek zmian na poziomie doboru parametrów ISP, w kontekście wzorców rywalizacji międzypartyjnej, to przyznać trzeba, iż mają one charakter incydentalny (Gwiazda 2009). Częstszym przeformułowaniom podlegają wymiary lub warunki instytucjonalizacji

systemu partyjnego zaproponowane przez amerykańskich politologów. I tak, inne propozycje ISP podkreślają znaczenie stabilności interakcji międzypartyjnej oraz autonomii systemu (Meleshevich 2007), kontestacji i reprezentacji politycznej powiązanej z demokracją wyborczą (Bielasiak 2001) czy rywalizacji partyjnej, wolności politycznej i kontroli przetargów politycznych przez ugrupowania partyjne (Grzymała-Busse 2002)⁷.

W całkiem odmienny sposób instytucjonalizację systemu partyjnego traktuje Steren Wolinetz, skupiając swoją uwagę przede wszystkim na jego wnętrzu. Dla kanadyjskiego badacza instytucjonalizacja systemu wymaga występowania przewidywalnych i utrwalonych interakcji oraz relacji wewnątrzsystemowych, jak i tych, które oddziałują na jego otoczenie (2006b: 6). Kanadyjski badacz przyjmuje całkowicie założenie Sartoriego, iż o istocie systemu partyjnego decydują relacje między poszczególnymi partiami i to one w zasadzie wpływają na jego kształt (Sartori 1976: 44). Rozważając główną cechę systemu, Wolinetz wprowadza pojęcie „właściwości relacyjnych” (*relational features*), które jego zdaniem definiują system partyjny. Według autora właściwość ta składa się przede wszystkim z określonych i utrwalonych wzorów interakcji międzypartyjnych, jak i w istocie samych partii politycznych uczestniczących na arenie parlamentarno-gabinetowej (2006b: 7). Centralną kategorią jest tutaj także, znane już choćby z prac Gordona Smitha, pojęcie rdzenia systemu partyjnego. W koncepcji Smitha rdzeniem były te „części i właściwości, które są najbardziej odporne na zmianę, dostarczając tym samym zasadniczej ciągłości” (Smith 1989: 161). Jądro tworzyły więc zarówno największe ugrupowania partyjne, jak i poszczególne relacje między nimi. Wolinetz proponuje rozszerzenie kategorii rdzenia także o partie małe, ale tylko te, które dzięki swoim zasobom mają zdolność przetrwania w wyniku porażek wyborczych.

Te ugrupowania, które potrafią odbudować swoje wcześniejsze poparcie i kondycję, także powinny tworzyć rdzeń systemu.

Zinstytucjonalizowany będzie więc dla autora system, w którym wykrystalizowało się centrum utworzone przez odpowiednie partie wraz z utrwalonymi wzorami interakcji. Rdzeń ów musi być stały lub zmieniać się tylko stopniowo w wyniku zanikania bądź pojawiania się partii współuczestniczących w rządzie (również w wypadku systemów prezydenckich). Jeśli zaś mamy do czynienia z sytuacją, w której przez trzy (lub więcej) kolejne elekcje partie pojawiają się i znikają z areny parlamentarnej, to system albo jest słabo zinstytucjonalizowany, albo przechodzi gwałtowną zmianę, która może także oznaczać krystalizowanie się nowego jądra (Wolinetz 2006b: 8).

Koncepcja zaproponowana przez Wolinetza wydaje się pozbawiona tych wątpliwości, które sformułowałem pod adresem teorii Mainwaringa i Scully'ego. Jest propozycją czytelną, a przede wszystkim bardziej precyzyjną. Dodatkowo, jej założenia zostały potwierdzone w trakcie analizy ISP w wybranych państwach Europy Zachodniej oraz Środkowej i Wschodniej. Obejmuje zarówno systemy partyjne reżimów parlamentarno-gabinetowych, jak i prezydenckich. Skupia swoją uwagę przede wszystkim na partiach politycznych oraz na wykrystalizowanych relacjach między nimi, które w mojej opinii stanowią o istocie systemu.

Ta zaleta może być jednak równocześnie wadą propozycji Wolinetza. Co prawda, autor na początku pracy zaznacza, że podziela opinię Sartoriego, w myśl której system tworzą wzory rywalizacji międzypartyjnych. Nie uwzględnia jednak czynnika społecznego, występującego w postaci zakorzenienia partii w społeczeństwie, co stanowi istotny mankament jego propozycji. Można przecież stać na stanowisku, iż w systemie prymat wiodą interakcje między poszczególnymi partiami politycznymi czy konkretna

liczba tychże partii, ale nie powinno się całkowicie bagatelizować podłoża społecznego, które w istotny sposób określa charakter systemu partyjnego, natomiast w koncepcji Wolinetza zostało pominięte. Zdaje się, iż kanadyjski badacz traktuje system partyjny jako odrębną i autonomiczną kategorię, której powiązania z otoczeniem społecznym i instytucjonalnym (brak zależności z formalnymi instytucjami państwowymi) nie są znane. System jest tutaj traktowany jako samodzielny zbiór wpływających wzajemnie na siebie partii politycznych i tylko tyle. Jeśli zatem system partyjny jest w tym modelu jedynie układem wewnętrznych interakcji między poszczególnymi komponentami, to tym samym nie jest do końca systemem jako takim, głównie poprzez oderwanie się od otaczającego środowiska.

Dodatkowo centralną kategorią w modelu Wolinetza są właściwości relacyjne, które determinują kształt systemu partyjnego. To przecież utrwalone i przewidywalne wzorce interakcji międzypartyjnych stanowią o jego stabilizacji. Trudno przecież wyobrazić sobie zinstytucjonalizowany system bez okrzepłego układu powiązań między ugrupowaniami partyjnymi. Paradoksalnie jednak propozycja kanadyjskiego politologa niewiele nam mówi o charakterze samych relacji i regułach oddziaływań. Nacisk bowiem położony zostaje głównie na elementy ilościowe, a nie relacyjne. Aczkolwiek w modelu Wolinetza nie pada żadna konkretna liczba partii tworzących system (mogą to być trzy czy też pięć ugrupowań), to jednak właśnie na ich zbiorze koncentruje się autor. Jeśli niska instytucjonalizacja oznacza w zasadzie istotne i szybkie przeformułowanie rdzenia, a tym samym zmianę w kompozycji poszczególnych partii politycznych, to niewiele nam powie o charakterze i naturze interakcji między nimi. Czy zmiana konfiguracji partii tworzących rdzeń systemu wyjaśnia i opisuje, jak wyglądają oddziaływania między jego głównymi graczami

i w jaki sposób nabywają one znamion powtarzalności? Czy sytuacja, w której miejsce ugrupowań tworzących centrum systemu zajmują nowe, o zupełnie innej nazwie, ale z praktycznie tymi samymi programami i strategiami działania, świadczy o niskiej instytucjonalizacji systemu partyjnego? Tęgo kanadyjski badacz nie wyjaśnia.

Zupełnie inaczej postrzegają ISP Vicky Randall i Lars Svåsand (2002). W artykule poświęconym instytucjonalizacji partii politycznych autorzy zwracają także uwagę na ISP, którą traktują jako proces o charakterze wielowymiarowym (2002: 7). Nie rozpatrują więc instytucjonalizacji jako zjawiska obwarowanego konkretnymi warunkami (Mainwaring, Scully 1995), po których moglibyśmy mówić o zinstytucjonalizowanych systemach. Nie skupiają się także tylko na jednym aspekcie funkcjonowania systemu partyjnego (Wolinetz 2006b: 7–8), proponując zarazem własny model⁸. Ich zdaniem instytucjonalizacja systemu przebiega w czterech kontekstach: wewnętrznym, zewnętrznym oraz strukturalnym i kulturowym (Randall, Svåsand 2002: 7–8). Aspekt strukturalny kontekstu wewnętrznego odnosi się do omawianej wcześniej rywalizacji międzypartyjnej. Jeśli ma ona charakter rywalizacji powtarzalnej i przewidywalnej, to system partyjny powinien być uznany za zinstytucjonalizowany. Wymiar wewnętrzny — kulturowy — z kolei dotyczy sposobu, w jaki postrzegają się wzajemnie partie polityczne. W ustabilizowanym systemie aktorzy gry politycznej traktują się jako w pełni legitymowani uczestnicy przetargów politycznych, a rządzące partie uznają rolę i działanie ugrupowań opozycyjnych. W odróżnieniu od Wolinetza, który poprzestał na analizie dwóch wspomnianych wymiarów, skandynawscy autorzy proponują dodanie do kontekstu wewnętrznego poziomu zewnętrznego, tj. uwarunkowania ISP od jakości i zakresu powiązań systemu partyjnego z jego otoczeniem. Aspekt zewnętrzny — strukturalny — odnosi się do wszelkich relacji

z państwem. „Im bardziej partie są wspierane z publicznych środków, dostęp do mediów pozostaje dla nich otwarty, zaś ich obecność chroniona jest przepisami prawnymi, zawartymi choćby w konstytucji czy poszczególnych ustawach, tym system partyjny uchodzi za bardziej zinstytucjonalizowany” (Randall, Svåsand 2002: 8). Wreszcie, kulturowy aspekt wymiaru zewnętrznego odnosi się do zaufania społecznego zarówno względem samych partii politycznych, jak i tworzonych przez nie konstelacji wzajemnych powiązań.

W takim rozumieniu ISP jest procesem wielowymiarowym, w którym każdy z kontekstów pozostaje ze sobą mocno związany. Trudno przecież wyobrazić sobie ustabilizowany i okrzepły układ powiązań między silnymi partiami bez zbytniego zakorzenienia ich w społeczeństwie (Herbut 2006: 113). Propozycja Randalla i Svåsanda w pierwszym momencie wydaje się pozbawiona słabszych stron. Jeśli jednak zechcemy wykorzystać model skandynawskich uczonych w analizie konkretnych przypadków, to napotkamy istotny problem związany po raz kolejny z odpowiednimi narzędziami pomiaru. Jak bowiem zbadać poziom zaufania społecznego w stosunku do partii politycznych oraz, co chyba trudniejsze, jakiego miernika użyć przy analizie wzajemnego postrzegania się przez partie polityczne? Problem wydaje się o tyle istotny, iż w wyniku braku jakichkolwiek parametrów propozycja ta nie została wykorzystana w żadnym opracowaniu. Autorzy koncepcji również zwracają uwagę na problem w odpowiednim zbadaniu czterech wymiarów ISP (Randall, Svåsand 2002: 15).

Czwartym modelem, odnoszącym się nie tyle do instytucjonalizacji systemu partyjnego, ile do wzorców rywalizacji międzypartyjnej, rozpatrywanych w kontekście stabilizacji systemów, jest propozycja Petera Maira dotycząca zmiany systemu partyjnego (1997: 206–214; 2006: 65–69)⁹. Zdaniem irlandzkiego politologa stabilizacja systemu partyjnego następuje wtedy, kiedy wzorce rywalizacji

międzypartyjnej na poziomie gabinetowym stają się powtarzalne i przewidywalne (2006: 65 nn.). Aby lepiej zrozumieć strukturę rywalizacji na poziomie rządowym, Mair proponuje własny model rywalizacji utworzony przez trzy elementy: stopień alternacji władzy, która może być całkowita (zupełne zastąpienie dotychczasowych partii nowymi ugrupowaniami), częściowa (wymiana niektórych partii u „steru” władzy) lub nieobecna (brak alternacji); innowacyjność lub powtarzalność formuł koalicyjnych (konfiguracja partii tworząca gabinet może być powszechnie znana lub rząd mogą stworzyć partie dotąd w nim niewspółpracujące); poziom dostępności rządu dla nowych partii (łatwy lub utrudniony). Na podstawie trzech wymienionych elementów autor wyróżnia dwa typy rywalizacji międzypartyjnej: otwartą i zamkniętą. Pierwsza charakteryzuje się częściową alternacją władzy, innowacyjną formułą kreacji gabinetów oraz dostępnością rządu dla różnych partii politycznych, druga zaś całkowitą (lub nieobecną) wymiennością ugrupowań rządowych, powtarzalną i powszechnie znaną formułą tworzenia gabinetu oraz brakiem dostępu do rządu dla nowych partii politycznych. Zamknięta rywalizacja partyjna charakteryzuje ustabilizowane systemy partyjne, natomiast otwarta — słabo wykształcone i słabo okrzepłe. Chociaż autor koncepcji przez dłuższy okres nie wykorzystywał swoich założeń w celu analizy ISP, to jednak jego model był z powodzeniem wykorzystywany przy badaniu stabilizacji i konsolidacji systemów partyjnych państw Europy Środkowej i Wschodniej (Toole 2000). Jedną z nowszych propozycji ISP, wykorzystującą założenia irlandzkiego badacza, jest koncepcja F. Casala Bértoa (2008a) poświęcona państwom Grupy Wyszehradzkiej. Autor artykułu bada stopień instytucjonalizacji systemu partyjnego na podstawie modelu Maira, wpływ systemu wyborczego oraz frakcjonalizację scen partyjnych mierzoną indeksem efektywnej liczby partii (ELPP) Laakso i Taagepera (1979).

Jakkolwiek oddziaływanie systemu wyborczego na stabilizację systemu partyjnego było przedmiotem wielu analiz wskazujących na ich ścisły związek (zob. na przykład Bakken 2008; Pappalardo 2007), pozostałe „parametry” wykorzystywane przez hiszpańskiego badacza budzą jednak wątpliwości. Mimo że ELPP, podobnie jak omawiana wcześniej chwiejność wyborcza, uchodzi za najlepszy i najczęściej wykorzystywany miernik dynamiki systemu partyjnego, w istocie niewiele mówi o charakterze rywalizacji międzypartyjnych (Wolinetz 2006a: 59). Indeks efektywnej liczby partii podkreśla jedynie zmianę liczby ugrupowań partyjnych w poszczególnych okresach, która przecież nie determinuje powiązań wewnątrzsystemowych. ELPP nie uwzględnia także różnicy znaczenia poszczególnych partii dla kondycji systemu (Blau 2008: 168). Większe i silniejsze ugrupowania mogą przecież wpływać na strukturę sceny partyjnej bardziej, inne zaś mniej. Dodatkowo, przydatność modelu Maira w celu analizy instytucjonalizacji sceny partyjnej również jest dosyć wątpliwa. Aczkolwiek propozycja Maira wydaje się spójna i klarowna, to jednak nie jest pozbawiona słabszych stron. Jak wskazuje Andrzej Antoszewski, koncepcja zmiany systemu partyjnego nie odpowiada na wiele pytań determinujących jakość systemu partyjnego (2009: 261). Co więcej, model irlandzkiego badacza, jak zresztą sama nazwa wskazuje, dotyczy nie tyle instytucjonalizacji, ile zmiany sceny partyjnej, wobec czego analiza ISP w oparciu o tę propozycję nie jest chyba do końca słuszna.

Najogólniej mówiąc, gdy dochodzi do istotnych przekształceń zarówno w określonej strukturze, jak i dotychczas istniejących wzorach reguł, mamy do czynienia ze zmianą, natomiast instytucjonalizacja jest procesem, w którym określona struktura i reguły są dopiero kształtowane. Jeśli traktować system partyjny jako ustabilizowany zbiór interakcji międzypartyjnych, to instytucjonalizacja, nie zmiana, jest ostatecznym eta-

pem jego kreacji. W momencie gdy dojrzały i powtarzalny system wzajemnych oddziaływań zastąpiony zostaje niesprecyzowanym i słabo ustrukturyzowanym zbiorem powiązań międzypartyjnych, należałoby mówić nie o zmianie, lecz o jego deinstytucjonalizacji. Sam Mair zauważa, że zmiana systemu partyjnego dotyczy sytuacji, kiedy powtarzalne wzorce interakcji międzypartyjnych zastąpione zostają innymi, mocno zdefiniowanymi, w momencie zaś, gdy nieustrukturyzowany zbiór zależności nabiera kształtu i stabilizacji, wypada mówić o instytucjonalizacji systemu partyjnego (Mair 2006: 66). W innym miejscu jednak irlandzki politolog traktuje te dwa różne procesy tożsamo, wyjaśniając stabilizację i konsolidację systemu partyjnego na podstawie koncepcji jego zmiany (Mair 2007: 135–154).

Podstawowym wnioskiem płynącym z rzetelnej lektury najważniejszych konceptualizacji instytucjonalizacji systemu partyjnego jest brak odpowiednich mierników. Zarówno w najczęściej analizowanej i przytaczanej propozycji Mainwaringa i Scully'ego, jak i w pozostałych można dostrzec istotne luki w optymalnym zmierzaniu ISP. Najchętniej wykorzystywana do tego celu *volatility* zdaje się nie do końca wystarczająca w analizie stabilizacji systemowej. Mimo że pozwala zaobserwować migrację wyborców między poszczególnymi ugrupowaniami partyjnymi oraz jest najlepszym parametrem wykorzystywanym w celu uchwycenia zakorzenienia partii w społeczeństwie, tak naprawdę niewiele wyjaśnia w trakcie analizy interakcji międzypartyjnych, których powtarzalność i stabilizacja definiują zinstytucjonalizowany system. Jednocześnie ISP nie zależy tylko od utrwalonych wzorców rywalizacji partii politycznych, a zatem musi być traktowana jako proces wielowymiarowy. Jeśli nie jest jednorodna, to pozostałe jej aspekty także muszą zostać zaopatrzone w optymalne mierniki. Z tym jest jednak problem, co pokazują wcześniejsze ustalenia. Wydaje się,

iż opracowanie uniwersalnego parametru, który będzie tłumaczył zarówno konsolidację rywalizacji partyjnej, jak i na przykład instytucjonalizację partii, nie jest do końca możliwe. Potrzebne więc będzie utworzenie nowych zmiennych, lepiej wyjaśniających poszczególne etapy i wymiary ISP. Dodatkowo, sama ISP musi być rozpatrywana na kilku płaszczyznach. Nie należy koncentrować się tylko na wybranym i konkretnym wymiarze (jak to jest w modelu Wolineta), gdyż byłoby to istotnym niedopatrzeniem. Przyszłe propozycje powinny uwzględnić także zależności systemu partyjnego z jego otoczeniem społeczno-instytucjonalnym, a więc spojrzeć nań bardziej jako na system niż autonomiczny zbiór elementów.

Co więcej, czy instytucjonalizację systemu partyjnego należy traktować jako proces, czy może jako określony efekt? Z dotychczasowego dorobku literatury poświęconej ISP wynika jednoznacznie, iż zdecydowanie częściej jest ona traktowana jako pierwsza wymieniona właściwość. Zdaniem badaczy problemu system będzie zinstytucjonalizowany, jeśli spełnione zostaną określone kryteria wpływające na jego konsolidację. Często, jeśli wzorce rywalizacji międzypartyjnej staną się okrzepłe i powtarzalne, a same partie polityczne będą traktowane jako legitymowani gracze przetargów politycznych, to dojdzie do instytucjonalizacji systemu partyjnego. Liczba wymiarów warunkujących ISP, jak pokazują wcześniejsze ustalenia, jest dość znaczna, jednak żadna z zaprezentowanych koncepcji nie omawia szczegółowo kondycji systemu partyjnego po spełnieniu określonych wymogów. Optyka autorów koncentruje się przede wszystkim na jasnych i konkretnych czynnikach umożliwiających ISP, a pomija swoje wytwory systemu i jego późniejszy stan. Jak zatem powinien być traktowany system, który spełni odpowiednie warunki instytucjonalizacji, lecz po jakimś czasie jego szkielet ulegnie modyfikacji? Często przecież zmiana odpo-

wiednich parametrów niekoniecznie świadczy o destabilizacji sceny partyjnej. Czy niespodziewane przeformułowania struktury koalicji gabinetowych są przejawem destabilizacji, czy też wewnętrznej dynamiki systemu? Czy nagłe pojawienie się nowych partii politycznych na arenie parlamentarnej jest symptomem zmiany czy otwartości na rozwój nowych wzorców rywalizacji? Czy osłabienie więzi między partiami politycznymi a społeczeństwem świadczy o niskiej instytucjonalizacji, czy jest może wyrazem roztropności i ostrożności elektoratu w trakcie wyborów parlamentarnych? We wszystkich przedstawionych koncepcjach ISP tego rodzaju wątpliwości nie są poddane głębszym rozważaniom. Znane są wymogi i konieczności instytucjonalizacji, jednak relacja między późniejszym stanem a kondycją systemu nie została dotychczas dokładnie zbadana.

Wydaje się także, iż wszystkie dotychczasowe koncepcje ISP analizowane w odniesie-

niu do systemów partyjnych młodych demokracji nie do końca spełniają swoją funkcję. Sposób konstrukcji poszczególnych modeli ISP zakłada w domyśle, iż proces kształtowania się tamtejszych scen partyjnych wyglądał podobnie jak w przypadku skonsolidowanych systemów Europy Zachodniej, gdzie ewolucyjnemu powstawaniu partii politycznych towarzyszył stopniowy proces mobilizacji i aktywizacji grup społecznych. W trzeciofalowych demokracjach formowanie tych „zjawisk” wyglądało zupełnie inaczej, zatem dotychczasowe propozycje ISP nie są w pełni wystarczające w zestawieniu z nowymi systemami partyjnymi. Czy należy więc stworzyć odrębny dział w teorii, który w całości będzie poświęcony wichrowatym układom rywalizacji partyjnej, a naczelne podstawy metodologiczne będą opracowane z wykorzystaniem ich specyfiki? Być może przyszłe modele ISP, oparte właśnie na takich fundamentach, lepiej oddadzą dynamikę tych nietypowych relacji.

¹ W tym miejscu chciałbym wskazać, iż pragnę uniknąć nieporozumień, także o charakterze semantycznym, wynikających ze stosowania omawianego terminu. Bardzo często autorzy skupiają swoją uwagę na procesie stabilizacji i konsolidacji systemów partyjnych, pomijając (celowo bądź nie) aspekty instytucjonalizacji traktowanej, moim zdaniem, synonimicznie. Jak jednak wskazałem wcześniej, kwestię rozróżnienia tych pojęć pragnę pozostawić otwartą, skupiając swoją uwagę tylko (lub przede wszystkim) na procesie instytucjonalizacji systemu partyjnego.

² Autorzy artykułu dokonują rozszczępienia kategorii systemu partyjnego na jego trzy areny: wyborczą, parlamentarną i gabinetową, wskazując, iż każda z nich odznacza się innymi symptomami dynamiki i zmiany.

³ Biorąc pod uwagę funkcjonowanie systemów partyjnych Ekwadoru, Boliwii i Peru, Omar Sanchez wprowadza do teorii systemów partyjnych pojęcie systemów niepartyjnych (*non-party system*), które odznaczają się całkowitym brakiem zakorzenienia partii w społeczeństwie, bardzo wysoką chwiejnością wewnątrzsystemową (pomiędzy partiami obecnymi w parlamencie), jak również chwiejnością zewnętrzną (*extra-systemic volatility*), oznaczającą liczne zmiany w poparciu między partiami uczestniczącymi w przetargach parlamentarnych a tymi znajdującymi się na ich peryferiach (pozaparlamentarnymi).

⁴ Indeks chwiejności wyborczej netto oblicza się, dodając zyski i straty uczestników dwóch kolejnych kadencji, a następnie dzieląc uzyskany wynik przez dwa (Pedersen 2006: 3).

⁵ Autor proponuje wykorzystanie badań przeprowadzonych w ramach projektów: CSES (1), CSES (2), EES i EUROBAROMETR. Te badania dotyczą jednak tylko jednego regionu (w przypadku pierwszych trzech jest nim Europa Środkowa i Wschodnia, EUROBAROMETR z kolei realizowany jest w państwach członkowskich UE), a ponadto nie uwzględniono w nich wszystkich państw EŚW [CSES (1) a CSES (2)].

⁶ Przykładem chwiejności opinii mogą być wyniki badań skierowane do polskich respondentów, dotyczące satysfakcji z funkcjonowania systemu demokracji. W 2002 roku zadowolonych z systemu demokratycznego było 70% badanych, rok później około 23%, a w 2004 roku 16% (Lewis 2008: 14).

⁷ Powyższe rozróżnienie zaczerpnąłem z pracy Fernanda Casala Bértoa (2008a).

⁸ Omówienie konceptualizacji Vicky'ego Randalla i Larsa Svåsa można znaleźć w rodzimej literaturze (Herbut 2006: 112–114).

⁹ Opis modelu Petera Maira znaleźć można także w polskiej literaturze (Antoszewski 2004: 39 nn.).

Bibliografia

- Almond G., Verba G.S. (1963), *The Civic Culture*, New York.
- Antoszewski A. (2004), *Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich*, Wrocław.
- Antoszewski A. (2009), *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*, Toruń.
- Bae J.S. (2003), *Why not Organization? Toward a Definition of Party Institutionalization*, Paper presented at the annual meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago.
- Bakke E., Sitter N. (2005), *Patterns of stability. Party competition and strategy in Central Europe since 1989*, „Party Politics” 11, s. 243–263.
- Bakken M. (2008), *Electoral Systems and Party Systems: Which Is the Cause and Which Is the Consequence?*, Paper presented at the 2nd ECPR Graduate Conference, 25–27 sierpnia, Barcelona.
- Bartolini S., Mair P. (1990), *Identity, Competition and Electoral Availability. The Stabilization of European Electorates 1885–1985*, Cambridge.
- Bielasiak J. (2001), *On the Institutionalization of Party Regimes in Emerging Democracies*, Working Paper, nr 351, Glasgow.
- Bielasiak J. (2005), *Party competition in emerging democracies: Representation and effectiveness in post-communism and beyond*, „Democratization” 12, s. 331–356.
- Birch S. (2001), *Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe*, Paper prepared for presentation at the 97th annual meeting of the American Political Science Association, 30 sierpnia–2 września, San Francisco.
- Blau A. (2008), *The effective number of parties at four scales. Votes, seats, legislative power and cabinet power*, „Party Politics” 14, s. 167–187.
- Casal Bértoa F. (2008a), *Sources of Party System Institutionalization in New Democracies*, Paper presented at the 2nd ECPR Graduate Conference, 25–27 sierpnia, Barcelona.
- Casal Bértoa F. (2008b), *Party System Institutionalization and the Quality of Democracy in New European Democracies, East and South*, Paper presented at the 4th Graduate Conference on Social Sciences, 20–22 czerwca, Budapest.
- Dalton R.J., Weldon S. (2007), *Partisanship and party system institutionalization*, „Party Politics” 13, s. 179–196.
- Gel'man V. (2006), *From 'Feckless Pluralism' to 'Dominant Power Politics'? The transformation of Russia's party system*, „Democratization” 13, s. 545–561.
- Grzymała-Busse A. (2002), *The effects of communist party transformation on the institutionalization of party system*, [w:] A. Bozeki, J. Ishiyama (red.), *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, Armonk-New York, s. 323–341.
- Gwiazda A. (2009), *Poland's Quasi-Institutionalized Party System: The Importance of Elites and Institutions*, Paper presented at the annual meeting of the Midwest Political Science Association, 67th Annual National Conference, 2 kwietnia, Chicago.
- Herbut R. (2002), *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*, Wrocław.
- Herbut R. (2006), *Systemy partyjne w Europie — rozważania definicyjne*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa, s. 107–131.
- Hicken A. (2009), *Party and Party System Institutionalization in Philippines*, Paper presented at the Conference on Party System Institutionalization in Asia, 27 i 28 sierpnia, Montreal.
- Hicken A., Kuhonta E. (2009), *Reexamining Party System Institutionalization through Asian Lenses*, Paper presented at the Conference on Party System Institutionalization in Asia, 27 i 28 sierpnia, Montreal.

- Hloušek V., Kopeček L. (2008), *Cleavages in the contemporary Czech and Slovak politics between persistence and change*, „East European Politics and Societies” 22, s. 518–552.
- Horowitz S., Browne E.C. (2005), *Sources of post-communist party system consolidation*, „Party Politics” 11, s. 689–706.
- Huntington S.P. (1968), *Political Order in Changing Societies*, New Haven.
- Huntington S.P. (1995), *Trzecia fala demokracji*, Warszawa.
- Janda K. (1980), *Political Parties: A Cross-National Survey*, New York.
- Kuenzi M., Lambright G. (2005), *Party system and democratic consolidation in Africa's electoral regime*, „Party Politics” 11, s. 423–446.
- Kuenzi M., Lambright G. (2001), *Party System Institutionalization in 30 Africa countries*, „Party Politics” 7, s. 437–468.
- Laakso M., Taagepera R. (1979), *Effective number of parties: A measure with application to West Europe*, „Comparative Political Studies” 12, s. 3–27.
- Lane J., Ersson S. (2007), *Party system instability in Europe: Persistent differences in volatility between West and East*, „Democratization” 14, s. 92–110.
- Langfield D. (2008), *Harbingers of Party System Change? Party Organization and Candidate Strategies in Dominant Party Systems*, Paper prepared for the Comparative Politics Research Workshop, 15 lutego, Ohio.
- Levitsky S. (1998), *Institutionalization and Personism. The concept, the case and the case for unpacking the concept*, „Party Politics” 4, s. 77–92.
- Levitsky S. (2003), *Transforming Labor-Based Parties in Latin America: Argentine Peronism in Comparative Perspective*, Cambridge.
- Lewis P.G. (2008), *Party System Institutionalization in East-Central Europe: Empirical Dimensions and Tentative Conclusions*, Paper prepared for ECPR Joint Sessions of Workshops, 11–16 kwietnia, Rennes.
- Lewis P.G. (2006), *Party Systems in Post-communist Central Europe: Patterns of Stability and Consolidation*, „Democratization” 13, s. 562–583.
- Lewis P.G. (2000), *Political Parties in Post-communist Eastern Europe*, London.
- Lijphart A., Rogowski R., Weaver K. (1993), *Separation of powers and cleavage management*, [w:] R.K. Weaver, B.A. Rockman (red.), *Do Institutions Matter: Government in the United States and Abroad*, Washington, s. 302–345.
- Lipset S.M., Rokkan S. (1967), *Cleavage Structures. Party Systems and Voter Alignments. Cross National Perspectives*, New York.
- Lupu N. (2010), *Nationalization and Party Institutionalization in Twentieth-Century Argentina*, [w:] M. Torcal (red.), *Institucionalización de los Sistemas de Partidos en América Latina*, Barcelona [dostęp: 10.07.2011]. Dostępne w Internecie: <<http://www.princeton.edu/~nlupu/nationalization.pdf>>.
- Lust-Oskar E. (2001), *The decline of Jordanian political parties: Myth or reality?*, „International Journal of Middle East Studies” 33, s. 545–569.
- Mainwaring S. (1999), *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil*, Stanford.
- Mainwaring S., Scully R. (1995), *Building Democratic Institutions: Party System in Latin America*, Stanford.
- Mainwaring S., Torcal M. (2006), *Party System Institutionalization and party system theory after the Third Wave of Democratization*, [w:] R.S. Katz, W. Crotty (red.), *Handbook of Party Politics*, London, s. 204–228.
- Mainwaring S., Zoco E. (2007), *Political sequences and the stabilization of interparty competition. Electoral volatility in old and new democracies*, „Party Politics” 13, s. 155–178.
- Mair P. (1997), *Party System Change. Approaches and Interpretations*, Oxford.
- Mair P. (2001), *The freezing hypothesis: an evaluation*, [w:] L. Karvonen, S. Kuhnle (red.), *Party Systems and Vole Alignment Revisited*, London.
- Mair P. (2006), *Party system change*, [w:] R.S. Katz, W. Crotty (red.), *Handbook of Party Politics*, London, s. 63–75.
- Mair P. (2007), *Party systems and alternation in Government, 1950–2000: Innovation and institutionalization*, [w:] S. Gloppen, L. Rakner (red.), *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties*, Bergen, s. 135–154.

- Mair P., Bardi L. (2008), *The parameters of party systems*, „Party Politics” 14, s. 147–166.
- Malbrough M. (2008), *Political History and Party System Institutionalization in Sub-Saharan Africa*, Prepared for delivery at the 2008 Annual Meeting of the American Political Science Association, 28–31 sierpnia.
- Markowski R. (2001), *Party System Institutionalization in new democracies: Poland — a trend-setter with no followers*, [w:] P. Lewis (red.), *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe: The First Decade*, London, s. 55–77.
- Markowski R. (1999), *Polski system partyjny po wyborach 1997 roku — instytucjonalizacja czy wichrowatość*, „Studia Polityczne” 9, Warszawa.
- Meleshevich A. (2007), *Party Systems in Post-Soviet Countries: A Comparative Study of Political Institutionalization in the Baltic States, Russia and Ukraine*, New York.
- Nalewajko E. (1997), *Protopartie i protosystem? Szkic do obrazu polskiej wielopartyjności*, Warszawa.
- Offe C. (1999), *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodnioniemieckie*, Warszawa.
- Panebianco A. (1988), *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge.
- Pappalardo A., Baldini G. (2008), *Elections, Electoral Systems and Volatile Voters*.
- Pedersen M. (2006), *The dynamics of European party systems: Changing patterns of electoral volatility*, „European Journal of Political Research” 7, s. 1–26.
- Randall V., Svåsand L. (2002), *Party Institutionalization in New Democracies*, „Party Politics” 8, nr 1, s. 5–29.
- Roberts K.M., Wibbels E. (1999), *Party systems and electoral volatility in Latin America: A test of economic, institutional, and structural explanations*, „American Political Science Review” 93, s. 575–590.
- Sanchez O. (2008), *Party Non-Systems: A Conceptual Innovation*, Paper presented at the annual meeting of the MPSA Annual National Conference, 3 kwietnia, Chicago.
- Sartori G. (1976), *Parties and Party Systems, A Framework for Analysis*, t. 1, Cambridge.
- Shabad G., Słomczyński K.M. (2004), *Inter-party mobility among parliamentary candidates in post-communist East Central Europe*, „Party Politics” 10, s. 151–176.
- Siaroff A. (2008), *Comparing Political Regimes. A Thematic Introduction to Comparative Politics*, wyd. 2, Toronto.
- Sitter N. (2002), *When is a party system? A systems perspective on the development of comparative party systems in East Central Europe*, „Central European Political Review” 3, s. 75–97.
- Smith G. (1989), *Core persistence: Change and the people's party*, „West European Politics” 12, s. 157–168.
- Sobolewska-Myślik K. (2006), *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa.
- Stockton H. (2001), *Political parties, party systems, and democracy in East Asia: Lessons from Latin America*, „Comparative Political Studies” 34, s. 94–119.
- Tavits M. (2005), *The development of stable party support: Electoral dynamics in post-communist Europe*, „American Journal of Political Science” 49, s. 283–298.
- Thames F.C. (2007), *Discipline and party institutionalization in post-Soviet legislatures*, „Party Politics” 13, s. 456–477.
- Thames F.C., Robbins J.W. (2007), *Party System Institutionalization and the Level of Democracy*, Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, 29 sierpnia–1 września, Chicago.
- Tóka G., Henjak A. (2007), *Party Systems and Voting Behavior in the Visegrad Countries 15 Years after the Transition* [dostęp: 10.07.2011]. Dostępne w Internecie: <http://www.personal.ceu.hu/staff/Gabor_Toka/Papers/TokaHenjak07.pdf>.
- Toole J. (2000), *Government formation and party system stabilization in East Central Europe*, „Party Politics” 6, s. 441–461.
- Wallis D. (2003), *Democratizing a hegemonic regime: From institutionalized party to institutionalized party system in Mexico*, „Democratization” 10, s. 15–38.
- Wolinetz S.B. (2006a), *Party systems and party system types*, [w:] R.S. Katz, W. Crotty (red.), *Handbook of Party Politics*, London, s. 51–63.
- Wolinetz S.B. (2006b), *Party System Institutionalization: Bringing the System Back In*, Prepared for the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, s. 1–20.

Party System Institutionalization. The state of research and future perspectives

Summary

In a common perception Party System Institutionalization (PSI) is a long and multi-stage process. Being one of the main signatures of inter-party competition's stability, it does not hold a significant place in the theory of party systems. This article is an attempt to analyse the most common conceptualizations of PSI and highlight the most significant problems of these propositions. The main finding of the article is the existence of a significant difficulty in selection of appropriate parameters. Moreover, PSI is most often being analysed in light of its requirements, being viewed as a process more than as a result. The most common approach in analyses is to show clear and measurable factors, rather than end results of the system and its later state.